

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

Școala doctorală *Istorie. Civilizație. Cultură*

TEZĂ DE DOCTORAT

Biserică și societate în ținutul Sătmarului

(a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX)

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Conf. univ. dr. Ion Cârja

DOCTORAND:

Diana Lostun

CLUJ-NAPOCA

2016

CUPRINS

Introducere.....	p. 3
I. Structuri bisericești sătmărene: organizare, funcționare, jurisdicție teritorială.....	p. 21
1. Arhidiaconatul Satu Mare: Protopopiate și parohii aparținătoare de Episcopia de Gherla.....	p. 37
2. Arhidiaconatul Satu Mare: Protopopiate și parohii aparținătoare de Episcopia de Oradea.....	p. 81
II. Clerul sătmărean, origine, formație intelectuală, coordonatele carierei, preocupări culturale.....	p.158
III. Identități și relații confesionale.....	p. 186
1. Trăsăturile identității confesionale greco-catolice în ținutul sătmărean. Specific și diferențe în raport cu principalele alterități confesionale: romano-catolici, protestanți și mozaici.....	p.191
2. Căsătorii mixte.....	p.194
3. Relații interconfesionale la nivelul vieții școlare (frecventarea de școli).....	p.218
4. Sigiliile parohiale ca expresie a identității confesionale locale.....	p.260
IV. Realități și exigențe ale administrației bisericești.....	p.278
1. Tradiție și modernizare: construirea locașurilor de cult.....	p.278
2. „Birocrație” ecleziastică: tipologia documentelor curente în administrația parohială.....	p.288
3. Preocupările preoților privind școala confesională.....	p.319
4. Preocupări economice: grânare, școli de pomărit, instituții de credit.....	p. 330
5. Preocupări privind prevenirea incendiilor.....	p.346
Concluzii.....	p.351
Bibliografie.....	p.360
Anexe.....	p.375

Cuvinte cheie: Biserică, biserica greco-catolică, societate, ținut, Satu Mare, organizare, arhidiaconat, protopopiat, parohie, filie, jurisdicție, Gherla, Oradea, Muncaci, origine, educație, căsătorie, identitate, confesional, sigiliu, acte, construcție, grâнар, credit, incendiu.

Lucrarea intitulată *Biserică și societate în ținutul Sătmarului (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)* este structurată în patru capitole, la care se adaugă introducerea, concluziile, bibliografia și anexele.

În partea numită *Introducere*, se expune motivația alegerii subiectului tratat: dorința de a reda o bucațică din istoria bisericii românești din părțile Sătmarului, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Teza se dorește a fi o lucrare de istorie, ce se bazează în primul rând, pe cercetarea documentelor de arhivă.

Situat la confluența dintre elementul maghiar, cel rutean, foarte puțin din cel german, prin intermediul șvabilor așezați în mai multe valuri și elementul românesc, părțile sătmărene au avut un rol important în dezvoltarea vieții bisericești și a dezvoltării culturale. A rămas din nefericire într-un fel, în conul de umbră al istoriografiei românești. O cauză ar fi slaba cunoaștere a surselor documentare, răspândite însă pe o arie geografică extrem de întinsă, fapt care a dus la îngreunarea cercetărilor. Apoi, datorită arondării părților Sătmărene scaunului episcopal de Muncaci, doar în ultimii ani, autoritățile ucrainene au devenit mai deschise, și au acceptat proiecte comune cu Muzeul de Istorie din Satu Mare. Dacă în epoca comunistă Biserica greco-catolică era interzisă, era aproape imposibilă apariția unor studii pe această temă. După anul 1990 au apărut lucrări extrem de serioase, elaborate cu obiectivitate, în care ne sunt arătate grelele încercări și situații prin care au trecut românii de-a lungul veacurilor.

Tot în partea introductivă, menționez *izvoarele* folosite în elaborarea tezei, care au fost structurate în: „Fonduri arhivistice”, „Surse edite” și „Lucrări edite”, urmată de o prezentare succintă a lucrării pe capitole.

Urmează o încadrare geografică a zonei sătmărene cercetată, care se întinde pe o suprafață mare, de la munții Gutâiului în est, spre Țara Chioarului, la nord până dincolo de Tisa, întretăindu-se cu parte din comitatul Ugocea, la apus până dincolo la Mátészalka și comitatul Szábolcs – Ungaria de azi, înspre sud-vest până la râul Eriu, de unde începe Bihorul, iar spre sud se învecina cu comitatul Solnocului.

Primul capitol intitulat: *Structuri bisericești sătmărene: organizare, funcționare, jurisdicție teritorială*, vorbim despre organizarea bisericii din zona Sătmarului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Găsim la mijloc de secol XIX, 3 arhidiaconate de Satu Mare, două românești și una ruteană, care aparțineau de episcopiile: de Gherla, de Oradea și de

Muncaci. În veacul al XIX-lea asistăm la un parcurs accelerat de maghiarizarea episcopiei de Muncaci, care devine centrul mișcărilor pentru înființarea unei episcopii maghiare greco-catolice¹. Este epoca când românii sătmăreni au pierdut foarte multe parohii: Satu Mare – Mintiu, Petea, Dara, Vetiş, Micula, Căpleni, Domănești, ca să nu uităm pe cele din Ungaria de astăzi: Porcsalma, Csengerujfalu, Csegöld. Toate aceste parohii greco-catolice au rămas până în zilele noastre parohii greco-catolice care folosesc limba maghiară în slujbă și în predică!

Salvarea pentru restul parohiilor românești a venit din reușitele în primul rând ale marelui episcop Samuil Vulcan, care a reușit în anul 1824 să smulgă 72 de parohii de la episcopia de Muncaci, iar în urma revoluției de la 1848, chiar autoritățile austriece dorind să slăbească pe maghiari, iau măsuri de reîmpărțire a episcopiei de Muncaci, devenită între timp un fort al maghiarizării.

Crearea episcopiei de Gherla și preluarea și a restului de parohii românești sătmărene situate la nord de râul Someș, a însemnat salvarea pentru multe dintre ele de la procesul de maghiarizare. Reorganizarea protopopiatelor și parohiilor sătmărene întâmplată după cele două mari procese de revenire din 1824 și 1853 s-a păstrat în linii mari pe parcursul jumătății a doua a secolului al XIX-lea, astfel că în anul 1900 găsim pe teritoriul Sătmarului 2 arhidiaconate românești și un arhidiaconat maghiar, depinzând de Muncaci, cu 15 protopopiate, 123 parohii, 114 filii cu 140.069 credincioși greco-catolici.

O primă particularitate a zonei Sătmarului, în perioada studiată de noi, era tocmai aceasta, că pe teritoriul său administrativ, existau din punct de vedere organizatoric bisericesc, 3 arhidiaconate greco-catolice, fiecare arondată la o altă episcopie. Noutatea surprinsă în capitolul prim al lucrării este faptul că am analizat în paralel, evoluția arhidiaconatelor românești sătmărene, la nivel de parohie, dar și în relație cu autoritatea bisericească superioară: protopopiat și episcopie. Am încercat pe cât ne-a fost posibil să identificăm cât mai complet numărul preoților slujitori din fiecare parohie, care au activat în perioada cercetată, extinzându-mă uneori la perioade de timp mai îndelungate, chiar și de un secol, iar acolo unde materialul arhivistic ne-a permis, am prezentat și momente importante din activitatea lor în parohie și din viața lor de familie. De aceea, ni s-a părut important să evocăm momente importante din viața preotului, precum nașterea copiilor din familia sa, căsătoria acestora, trecerea la cele veșnice a membrilor din familie.

Arhidiaconatul sătmărean ce se afla sub jurisdicția episcopiei de Oradea, avea o structură organizatorică la nivel de protopopiate bine definită, având în vedere că eparhia

¹ Viorel Ciubotă, *Vicariatul Național Român din Carei*, Satu Mare, 1997, pp.6-11.

cunoscuse rearondări teritoriale majore în anul 1824, doar numărul de parohii și filii variind uneori. Având în vedere că Eparhia Gherlei era nou înființată, în anul 1853, protopopiatele sătmărene, din subordinea episcopiei, cunoșteau transformări organizatorice dese, parohiile fiind arondate când la un protopopiat când la altul. De o oarecare stabilitate jurisdicțională putem vorbi deja în anul 1867, Arhidiaconatul de Satu Mare având o structură bine definită, formată din 6 protopopiate cu un număr de 47 de parohii. Până în anul 1900, Arhidiaconatul va păstra aceeași structură organizatorică, adică 6 protopopiate și 42 de parohii, crescând numărul filiilor și numărul credincioșilor.

Arhidiaconatul de Satu Mare ce aparținea de episcopia de Oradea era din punct de vedere organizatoric mai mare, mai extins cu un număr de 7 protopopiate, în timp ce Arhidiaconatul de Satu Mare, aflat sub jurisdicția Gherlei avea un număr de 6 districte. În perioadă cercetată, fiecare din Arhidiaconatele de Satu Mare, cunoaște o creștere a numărului de credincioși, neexistând în zonă evenimente majore care să le perturbe activitatea bisericească.

Numeric, arhidiaconatul de sub jurisdicția Gherlei avea mai mulți credincioși în cele 6 protopopiate, 46 de parohii și 63 de filii, la început de secol XX, aceștia ajungând să fie în număr de 67.961 persoane, în timp ce arhidiaconatul sătmărean subordonat episcopiei de Oradea, avea 7 protopopiate, 60 de parohii, 55 de filii și un număr de 56.823 de credincioși. În ultimele trei decenii, căci așa ne-au permis statisticile, creșterea numărului de credincioși a fost pentru arhidiaconatul ce ținea de Oradea cu 23 % mai mare, iar pentru arhidiaconatul ce ținea de Gherla, creșterea numărului de credincioși a fost de 13%. Creșterile sunt semnificative, având în vedere faptul, că au fost în perioada analizată, pe teritoriul Sătmarului epidemii de holeră, care au decimat populația în număr destul de mare. Apoi, să nu uităm de mortalitatea infantilă care contribuia la limitarea creșterii numărului de credincioși.

Viața bisericească cunoaște un dinamism deosebit, care s-a materializat prin construcții de lăcașuri de cult, case parohiale, case cantonale, școli confesionale. Cresc numărul elevilor care frecventează școlile, iar preoții se implică tot mai mult în activitatea școlară și procesul de educație. Învățătorii sunt din ce în ce mai instruiți, absolvind tot mai mulți cursuri de calificare.

În anul 1900 Arhidiaconatul de Satu Mare ce aparținea de Gherla, avea 68 de biserici în parohii și filii, din care 15 erau din lemn și 52 din zid. Din aceste 52 de biserici de zid, 32 au fost construite în perioada 1850-1900.

Situația în arhidiaconatul de Satu Mare ce se afla sub jurisdicția episcopiei de Oradea în ceea ce privesc bisericile era următoarea la anul 1900: 75 de biserici parohiale și în filii, 12

erau în filii; 62 erau din zid, 32 din cele de zid au fost construite în perioada 1850-1900. Este interesant că în ambele arhidiaconate s-au construit același număr de biserici din zid.

Bisericile din arhidiaconatul sătmărean ce aparțineau de episcopia de Gherla, aveau hramurile următoare: „Sfinții Arhangheli”-26; „Nașterea Maicii Domnului” – 12; „Înălțarea Maicii Domnului” – 11; „Sfântul Dumitru” - 5; „Cuvioasa Paraschiva” – 3; „Sfinții Apostoli Petru și Paul”- 2; „Elia Profetul”-1; „Sfântul Ștefan”-1; „Sfântul Nicolae” – 1; „Înălțarea Domnului” – 1; „Pogorârea Duhului Sfânt” - 1; „Sfânta Treime” – 1; „Sfântul Vasile cel Mare” – 1; „Sfinții Trei Ierarhi” – 1; „Sfinții Ioachim și Ana” – 1. Observăm că predomină bisericile cu hramul „Sfinților Voievozi”, urmate de cele închinare „Nașterii Maicii Domnului”, apoi ale „Înălțării Maicii Domnului”.

Bisericile din arhidiaconatul de Satu Mare ce se afla sub jurisdicția episcopiei de Oradea, aveau hramurile următoare: „Sfinții Arhangheli”-46; „Sfântul Nicolae” – 9; „Nașterea Maicii Domnului” – 8; „Înălțarea Maicii Domnului” – 4; „Sfântul Gheorghe” – 2; „Sfântul Vasile cel Mare” – 1; „Sfinții Trei Ierarhi” – 1; „Înălțarea Sfintei Cruci” – 1; „Cuvioasa Paraschiva” – 1; „Schimbarea la Față a Domnului”- 1; „Sfântul Ioan Botezătorul” – 1; Predomină și aici bisericile cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”, urmate de cele închinare „Sfântului Ierarh Nicolae”, apoi cele închinare „Nașterii Maicii Domnului”. O altă contribuție, considerăm că o aducem și în identificarea bisericilor existente la început de secol XX, în cele două arhidiaconate românești sătmărene, evidențiind numărul mare de lăcașuri de cult ridicate în jumătate de secol: 64. Pronia divină a făcut ca numărul acestora să fie egal atât pentru un arhidiaconat, cât și pentru celălalt: câte 32 de biserici s-au înălțat spre slava lui Dumnezeu. Sunt un număr mare de construcții, având în vedere posibilitățile materiale limitate ale enoriașilor și greutățile întâmpinate în momentul demarării unui asemenea proiect mareț: ridicarea de biserici. Să nu uităm că în acest răstimp s-au construit și case parohiale, școli, case cantonale, și acestea tot prin efortul susținut al credincioșilor. S-a apelat uneori la finalizarea construcțiilor și la ajutor financiar prin colecte de bani organizate la nivel de episcopie, dar cea mai mare contribuție o aduceau creștinii din parohia respectivă.

Bisericile purtau hramuri diverse. Cele mai multe erau sub ocrotirea „Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, în număr de 72, apoi cele mariale, în număr de 35, cele închinare Sfântului Ierarh Nicolae sunt în număr de 9. Interesant este faptul că au fost biserici care aveau hramuri mai puțin obișnuite cum ar fi: „Sfinții Ioachim și Ana” – 1, „Sfântul Ioan Botezătorul” – 1, „Elia Profetul”-1, „Sfântul Vasile cel Mare” – 1, „Sfinții Trei Ierarhi” – 1, „Înălțarea Sfintei Cruci” – 1, „Schimbarea la Față a Domnului”- 1 etc.

Pentru a pune în valoare aceste biserici, construite în secolele XVIII și XIX, care se remarcă printr-un stil aparte și o frumusețe unică, propun ca proiect, constituirea de pelerinaje la biserici cu hramuri mariale din zona Țării Oașului, sau din zona Codrului. Ar fi interesante circuitele turistico-religioase pe la biserici cu hramul „Sfinților Voievozi” din fostul comitat al Sătmarului, incluzând parohii din județele Satu Mare, Maramureș și Sălaj, cu extindere și în Ungaria, la fostele parohii sătmărene. Ar stârni probabil interes astfel de circuite turistice, care să includă și trasee care să aibă în vedere biserici aparținând celor trei confesiuni creștine surori: ortodoxe, greco-catolice și romano-catolice. S-ar putea organiza trasee pentru a pune în valoare și puținele biserici din lemn care mai există în județele: Satu Mare, Maramureș și Sălaj.

Lucrarea de față folosește în abordare, documentul de arhivă. Am dorit să pun în valoare: registre, documente, înscrisuri din epocă, studiată, să șterg colbul uitării de pe paginile învechite, să redau o parte din gândurile, emoțiile, manifestările, trăirile înaintașilor, care și-au marcat existența în vreun fel, pe aceste locuri. Simplele remarci de timpul: „ în data... a fost un ger mare” au fost evenimente care au marcat viața unei întregi comunități la un moment dat. Acum, după mai bine de un secol, a venit timpul să le scoatem la lumină, să le facem cunoscute.

În al doilea capitol intitulat: *Clerul sătmărean, origine, formație intelectuală, coordonatele carierei, preocupări culturale*, abordez problema clerului sătmărean, pornind de la originea sa. În marea lor majoritate preoții proveneau din vechi familii clericale, existând în fiecare familie cel puțin 2-3 generații de preoți. Putem vorbi fără a greși de existența unor „dinastii” de preoți, în paralel cu cea de „castă” preotească. Prima noțiune de „dinastie” am utilizat-o pentru a reliefa faptul că preoția se transmite din tată-n fiu, iar a doua noțiune de „castă” am folosit-o în sensul în care, prin căsătoria fetelor de preoți după absolvenți de teologie, se dorea o prelungire a existenței familiei unui preot și pe linie feminină. Din căsătoriile care s-au încheiat în zona Sătmarului în decurs de jumătate de secol, avându-le mirese pe fetele de preot, 95% din acestea s-au căsătorit după absolvenți de teologie.

Noutatea constă în folosirea în paralel a noțiunii de „dinastie” în paralel cu cea de „castă”, tocmai pentru a se duce mai departe, prin partea feminină, tradiția familiei.

În decursul timpului, de la o generație la alta, pregătirea clerului devine tot mai complexă, urmând școli la: Oradea, Gherla, Blaj, Satu Mare, Muncaci, Ungvar, Budapesta, Tarnavia, Strigoni, Viena și Roma.

Emblematică pentru zona sătmarului este familia preoțească Popp, care timp de 80 de ani a păstorit fără întrerupere în localitatea Căuș. De la această familie ne-au rămas o serie de acte de studii, manuale în manuscris, cărți de cult și predici.

Activitatea culturală a preoților sătmăreni este intensă. În lucrarea de față am scos în evidență activitatea culturală a trei preoți: Dimitrie Sfura, George Marchiș și Petru Bran. Sunt personalități locale mai puțin cunoscute.

În al treilea capitol intitulat: *Identități și relații confesionale*, analizăm Biserica greco-catolică din zonă, în relație cu celelalte confesiuni existente în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din zona Sătmarului. Viețuind pe un „teritoriu multiethnic și pluriconfesional”, la nivel de individ căsătoria mixtă apare ca o relație firească cu „celălalt” care poate fi de altă etnie ori confesiune. Mutații confesionale majore nu au fost surprinse în perioada cercetată. Comunitatea ortodoxă era inexistentă în perioada analizată, în Sătmar, identificând ici-acolo doar câte un elev ce provenea dintr-o familie ortodoxă. Tregeri de la greco-catolicism la ortodoxie nu au avut loc, chiar dacă unele comunități parohiale, amenințau cu trecerea la „ceilalți” în momentele de conflict cu preotul. Faptic, nu a avut loc nici o trecere. Schimbarea confesională a românilor greco-catolici și a rutenilor greco-catolici spre romano-catolicism, s-a făcut doar prin căsătoriile mixte, cunoașterea limbii maghiare fiind un element favorizant, în pierderea identității naționale. Tot așa și în relație cu reformații, schimbarea confesională a greco-catolicilor s-a făcut doar prin căsătoriile mixte, cunoaștere limbii maghiare fiind un element favorizant, în pierderea identității naționale.

Am constatat că de-a lungul timpului, cel puțin în zona Sătmarului, rutenii au avut un rol de amplificare a fenomenului de maghiarizare prin credință și școală.

Evreii au cunoscut aceeași soartă în timp, s-au maghiarizat, și-au pierdut identitatea națională dar nu și pe cea religioasă.

Noutatea în această secțiune, ar fi reprezentată de situația particulară în care se aflau credincioșii greco-catolici din Sătmar, în relația cu celelalte confesiuni și religii.

La nivelul educației și instrucției prin școală, tineri de confesiuni și religii diferite frecventau școli confesionale de elită din Sătmar, fără vreo discriminare. Școlile elită din Satu Mare de nivel liceal, au fost în a doua jumătate a secolului al XIX-lea Gimnaziul romano-catolic de băieți și Liceul reformat de băieți, ambele având profesori școliți la Universități din Europa. Numărul elevilor înscriși creștea an de an, la ele fiind admiși a se înscrie în număr mare copiii proveniți din familii greco-catolice. Numărul băieților greco-catolici care frecventau cursurile Gimnaziului Catholic proveniți din familii de preoți este impresionat de mare. În număr mai mic, copiii preoților urmau și cursurile Liceului reformat de băieți. Cei

care finalizau cursurile liceale aveau posibilitatea de a-și lua examenul de maturitate. Acesta era un examen serios și pretențios. Dacă obțineau diploma de bacalaureat, tinerii puteau să se înscrie mai departe la Universități din întreaga Europă. În perioada cercetată de noi, se înființează la Satu Mare, după multe eforturi o catedră de limba română, al cărui prim profesor a fost Petru Bran.

De o educație și o instrucție adecvată aveau parte și fetele care urmau în număr mare cursurile Școlii elementare romano-catolice de fete din Satu Mare. Un număr important de fete provenite din familii greco-catolice frecventau această școală. Merită să amintim că pe lângă Școala elementară romano-catolică de fete funcționa și o grădiniță, numită pepinieră. Și aici, spre bucuria noastră găsim înscriși copii proveniți din familii române de greco-catolici. Un alt aspect deosebit de semnificativ privind realizările învățământului românesc din orașul Satu Mare este faptul că din această parte a țării este lansată de către Petru Bran, în anul 1862, pentru prima dată în Transilvania, inițiativa organizării unui Congres al învățătorilor și profesorilor români din Transilvania și a „congregațiunilor învățătoarești”². Aceste asociații învățătoarești ar cuprinde pe toți profesorii români sub președinția unuia dintre directorii gimnaziilor românești, ar trebui să se întâlnească în fiecare vacanță și să abordeze un anumit program de discuții și unde se pot comunica experiențele, ideile, opiniile și convingerile despre așezarea unui plan general, despre cărțile care ar fi să se întrebuințeze...³

Sfârșitul de secol XIX, va fi marcat din punct de vedere al vieții școlare sătmărene de o mare personalitate a vremii, dr. Vasile Lucaciu, profesor de limba română la același gimnaziu la care a predat și Petru Bran. Având în vedere că activitatea sa este arhicunoscută și s-au scris multe cărți și studii despre viața și activitatea sa, voi puncta doar un singur aspect: s-a preocupat în mod deosebit pentru ”dezvoltarea și perfecționarea cadrului organizatoric al învățământului în orașul Satu Mare”⁴, prin înființarea „Reuniunii învățătorilor din comitatul Satu Mare” precum și realizarea unui „internat-seminar pentru studenții români talentați”, pe lângă Gimnaziul romano-catolic din Satu Mare.

Încercăm să oferim o imagine a situației școlii românești din zona Sătmarului ca expresie a unei permanente lupte pentru păstrarea identității și spiritualității românești. Pe parcursul unei jumătăți de veac, indiscutabil s-au făcut progrese remarcabile în dezvoltarea unui învățământ românesc confesional, și cu toate energiile folosite de preoții din Comitatul Sătmarului, arderea lor nu va fi fost în zadar. Vor rămâne mereu în conștiința locală ca cei mai

²Onisifor Ghibu, *Congresul profesorilor români*, în *Luceafărul*, 1910, nr. 9, p. 220.

³Doru Radosav, *Aspecte ale învățământului românesc din secolele XVIII-XIX în Satu Mare*, în *Satu Mare, Studii și Comunicări*, IV, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmar, 1980, pp.175-176.

⁴*Ibidem*, p. 178.

aprigi luptători pentru păstrarea identității naționale, indiferent dacă au slujit în „Cetate” sau în vreo parohie de țară.

Instituțiile eclesiastice pentru a-și întări autoritatea în fața celor din subordine, dar și ca o garanție că actul emis de sine are o anumită valoare și putere oficială, îl pecetluiau prin semnătură și sigiliu. Biserica, greco-catolică din zona Sătmăruului, ca și celelalte Biserici, s-a folosit, de această confirmare, sigiliul, care la nivel de parohie se individualiza prin legendă, simbol iconografic și legătura cu hramul bisericii. În timp, unele parohii pot avea chiar 2-3 sigilii diferite. Simbolurile de pe amprenta sigilară de cele mai multe ori coincide cu hramul bisericii din localitatea respectiv

Ultimul capitol intitulat: *Realități și exigențe ale administrației bisericesti* facem o expunere și o analiză a întregii activități administrativ - bisericesti a preotului în parohie și în relația sa cu enoriașii, pornind de la construirea de biserici, întocmirea și completare de acte anual, care trebuiau înaintate autorităților bisericesti și celor statale și până la implicarea în activitatea școlii confesionale locale, ca director și catehet. Prin instrucția primită în școlile populare s-a încercat și s-a și reușit în parte să li se ofere acele elemente necesare creșterii nivelului de trai a unei familii de țărani. Ne referim aici, la explicarea teoretică și demonstrarea practică în școală a cursurilor: de pomărit, stupărit, creșterea animalelor și cultivarea viței-de-vie. De la implicarea la nivel de individ, păstorul de suflete trece mai apoi, la implicarea la nivel de comunitate, prin exemplul personal și participarea activă la organizarea și conducerea unor forme de asocieri locale: grânare, asociații cooperatiste, institute de credit și instituții bancare.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, instituția „Grânarului” la nivel de comunitate parohială cunoaște o mare dezvoltare. Inițial, acestea aveau o formă simplă de organizare, dar care avea regulile ei de funcționare, pentru ca mai târziu, aproape de secolul al XX-lea, acestea să devină adevărate societăți pe acțiuni.

Acțiunea de organizare a primelor instituții cooperatiste românești în zona Satu Mare a fost precedată de o intensă activitate propagandistă în spiritul ideilor cooperatiste. Într-o scrisoare deschisă, adresată ziarului „Tribuna” din Sibiu, referindu-se la importanța dezvoltării economice a poporului român, părintele Vasile Lucaciu declara că ” este o necesitate impusă de însuși mersul și dezvoltarea politică socială a timpului nostru, ca popoarele care aspirează la viitor și la țară, să-și creeze mijloace pentru promovarea bunăstării lor materiale, baza și condițiunea progresului lor natural”⁵. El credea că dintre toate

⁵ Viorel Ciubotă, *Cooperația și sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Satu Mare”, Studii și comunicări, Satu Mare, XIII, 1996, p. 145.

posibilitățile oferite de terenul economic cea mai potrivită pentru popor este „întemeierea institutelor de credit și de economii, pe lângă care se grupează capitalul național al poporului nostru, drept care imediat urmează și gruparea capitalului moral, de cultură și de progres în civilizație”⁶.

Una din cele mai importante cooperative de credit care au activat în Sătmar, model de organizare pentru întreaga activitate cooperatistă din nord-vestul Transilvaniei s-a dovedit a fi Cooperativa de credit „Perșeiul” din Chiuzbaia.

Instituțiile de credit din zona Sătmarului și-au atins scopul propus atâta timp cât au funcționat și anume „promovarea spiritului de cruțare” pentru o masă cât mai largă a populației și dezvoltarea spiritului de economie al cetățenilor. Prin gama largă a operațiunilor desfășurate, prin puterea economică de care dispunea, prin încercarea continuă de consolidare economică, prin întreaga lor activitate s-au impus în peisajul economic-financiar al perioadei cercetate.

Având în vedere că majoritatea bisericilor, caselor parohiale, caselor cantonilor și școlilor, la mijloc de XIX, erau construite din lemn și vulnerabile la distrugerea prin foc, s-au demarat acțiuni în vederea protejării, în vreun fel de către cei care le foloseau, sau în grija cărora erau. Distrugerea lor însemna pagube imense pentru comunitate, dar și pentru conducerea superioară a bisericii. De aceea, era necesară o conlucrare între autoritatea civilă și cea bisericească pentru găsirea metodelor celor mai bune de pază și prevenire contra incendiilor. Cauzele producerii incendiilor putea fi diversă: neglijență, foc intenționat pus de incendiatori, foc datorat unor cauze necunoscute și foc datorat descărcărilor electrice din atmosferă.

Prin efortul comunității cel mai adesea, biserica era dotată cu obiectele de cult necesare. În lucrarea de față, ne-am oprit în a scoate în evidență jertfa făcută de credincioși în dotarea bisericii lor cu acele cărți, fără de care slujbele bisericești nu s-ar putea desfășura. Am oglindit prin analizarea lor frumusețea și sublimitatea textului liturgic, tocmai pentru a argumenta că valoarea lor materială justifică efortul creștinilor, care își procurau cărțile de la tipografiile consacrate: Sibiu, Blaj, Gherla, București, Buda, Râmnic, Iași, Buzău și Viena.

Trecând prin toate furtunile politice ale vremii, Biserica greco-catolică românească din zona Sătmarului, și-a continuat drumul său normal și firesc, împlinindu-și cu onorabilitate și demnitate chemarea sa. Biserica, prin slujitorii ei, s-a pus în slujba credincioșilor pe care îi

⁶ *Ibidem*, p. 145.

păstoria, i-a luminat prin școli, a lucrat pentru progresul lor, le-a călăuzit pașii enoriașilor, prin toate actele sacramentale înfăptuite, în vederea mântuirii lor.